

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Science

Yıl: 5, Sayı: 29, Ekim 2018, s. 263-271

Dr.Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Bölümü, 25yesilyurt@gmail.com

“İBRAHİMÎ DİNLER” KAVRAMSALLAŞTIRMASININ MEŞRUIYETİNE DAİR İLERİ SÜRÜLEN FENOMENOLOJİK TEMELLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Özet

“İbrahimî dinler” kavramsallaştırması hakkında, onun meşruiyetini ve doğruluğunu savunanlarca fenomenolojik temelli birtakım iddialar ortaya atılmaktadır. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm arasında, Hz. İbrahim’den kaynaklandığına inanılan “teolojik benzerlikler” fenomenolojik temel iddiasının ilkinin oluşturmaktadır. İkinci benzerlik iddiası ise Hz. İbrahim’le ilgili üç dinde mevcut tarihsel hikâyeden yola çıkarak ileri sürülen “ortak hikâye” ve “ortak ata” söylemleridir. Teolojik benzerlik iddiasının merkezini, üç dinin de aynı Tanrı’ya inandığı savı oluşturmaktadır. Tanrı konusunda iddia edilen bu benzerliğin, üç dini “İbrahim”le ilişkilendirmek ve “İbrahimî” olarak nitelendirmek için bir gerekçe temin ettiği anlaşılmaktadır. Fenomenolojik kıstaslar açısından değerlendirildiğinde “İbrahimî dinler” kavramsallaştırması ve bu kavramsallaştırmanın akademik çerçevede kullanılması son derece problemlidir.

Anahtar Sözcükler: Yahudilik, Hıristiyanlık, İslâm, Hz. İbrahim

THE EVALUATION OF THE ALLEGED PHENOMENOLOGICAL BASICS ABOUT THE LEGITIMACY OF THE CONCEPTUALIZATION OF “ABRAHAMIC RELIGIONS”

Abstract

Some phenomenological-based claims about the conceptualization of "Abrahamic religions" are being put forward by those who advocate its legitimacy and authenticity. The "theological similarities" between Judaism, Christianity and Islam, believed to have originated from Abraham, constitute the first of the phenonemic basic claims. The second allegation of similarity is the “common

story” and “common ancestor”, which is claimed based on the present historical story of Abraham in three religions. The center of the claim of theological similarity is constitute to the claim that three religions believe in the same God. It is understood that this alleged similarity to God provides a justification for associating the three religions with “Abraham”and describing as “Abrahamic”. When evaluated from the standpoint of phenomenological criteria, the conceptualization of "Abrahamic religions" and the use of this conceptualization in the academic framework are extremely problematic.

Key words: Judaism, Christianity, Islam, Abraham

GİRİŞ

II. Vatikan Konsili'nden sonraki süreçte ortaya çıkan “İbrahimî dinler” kavramsallaştırmasına meşruiyet zemini oluşturmak gayesiyle fenomenolojik, tarihsel ve teolojik bakışlardan hareketle birtakım görüşler ileri sürülmektedir. Bunlardan fenomenolojik bakış ya da metot, benzerlikleri/ortak noktaları görmeyi zorunlu kıldığı için bu perspektiften “İbrahimî dinler”e yaklaşanlar, iddia ettikleri birtakım “benzerliklerden” ve “ortak noktalardan” hareket etmektedir. Bu çerçevede onlar iki yoldan sözü edilen benzerliği kurmaya çalışmaktadır. “İbrahimî dinler” olarak nitelendirilen Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm arasında var olduğu ileri sürülen ve Hz. İbrahim'den kaynaklandığına inanılan “teolojik benzerlikler” bu yollardan ilkinin oluşturmaktadır. İkinci benzerlik noktası ise Hz. İbrahim'in bizzat kendisidir. Hz. İbrahim'in söz konusu dinlerde “ortak bir hikâye”nin ürünü olarak “ortak ata” olduğunun öne sürülmesi, “İbrahimî dinler” kavramsallaştırması için bir diğer fenomenolojik temel iddiasını vücudaya getirmiş olmaktadır.

Üç Din Arasında Teolojik Benzerlik İddiası

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm, farklı zamanlarda fakat hemen hemen aynı sosyo-kültürel muhit ve coğrafyada ortaya çıkmış ilâhî kaynaklı dinlerdir. O nedenle adı geçen dinler arasında çeşitli benzerliklerin olabileceği iddia edilmiştir. Üç din arasındaki benzerlik iddialarının öncelikle bu dinlerin teolojik özelliklerine, bilhassa da onların İbrahim'den neşet ettiği söylenen “Tanrı” inanç ve anlayışlarına odaklandığı görülür. Aaron W. Hughes bunu doğrular şekilde “*‘İbrahimî dinler’ terimi kullanıldığı takdirde biz ‘İbrahimî’ sıfatının, örneğin Tanrı’ya duyulan inanç, itaat ve teslimiyeti; inanç ve ahlaka dayandırılan belirli bir teolojik yapıyı göstermek için kabul edildiğine dair bir fikrî temelle ve sonra da üç dinin her birinde bunun keşfedilmesiyle karşılaşırız*” (Hughes 2012: 32) demektedir.

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm arasında Tanrı inancı bağlamında benzerlik bulmaya çabalayanlar, öncelikle bu dinlerin “monoteist” karakterli bir Tanrı görüşüne ve anlayışına sahip olduklarını söyleyerek işe başlar. Bu çabayı gösterenlerden biri olan Hervé Rousseau, Hıristiyanlar ve Müslümanlar her ne kadar Tanrı'nın iç yaşantısı konusunda birbirlerinden ayrılmış olsalar da -ki, Rousseau'ya göre Hıristiyanlar Tanrı'nın bu iç yaşantısını Teslis dogmasıyla dile getirirler- ikisinin de Tanrı'nın Aşkınlığı'na, Bir'liğine kesin olarak iman ettiğini söyler. (Rousseau 1974: 7). Konuyu, Yahudi din bilgini Maimonides'in belirlediği Yahudilik'teki on üç maddeden oluşan iman esaslarını merkeze alarak ortaya koymaya çalışan F. E. Peters de bu on üç maddenin ilk beşinin Tanrı'nın varlığı, nitelikleri, tekliği ve eşsizliğiyle ilgili olduğunu ve Ortaçağ'ın Yahudi, Müslüman ve Hıristiyan entelektüelleri arasında ortaya çıkan bir tür teolojik uzlaşmayı yansıttığını ileri sürer. (Peters 2003: 165, 166)

Meseleye, inanılan Yüce Varlığın çeşitli din ve kültürlerde farklı adlara sahip olması hakikatinden yola çıkarak yaklaşan W. Montgomery Watt ise şu ifadeleri kullanır:

“Müslümanların Allah'a, Hıristiyanların ise God'a tapıldığını söylemek, bir açıdan bakılınca, Almanların Gott'a ve Fransızların Dieu'ye tapıldığını söylemek gibidir. Şu da unutulmamalıdır ki, Mısır'da, Lübnan'da ve daha başka yerlerde milyonlarca Arapça-konuşan Hıristiyan vardır ki bunlar, Tanrı kelimesi yerine geçecek, Allah kelimesinden başka hiçbir kelimeye sahip değillerdir ve aynı şekilde, İslâm öncesi müşrikler de Allah'a tapıyorlardı.

‘Allah’ kelimesi ile ‘God’ kelimesinin arasını ayırmaya çalışanları bu yola sevkeden ne olursa olsun, görüşlerinin altında yatan önemli bir hakikat var. İlk bakışta görüldüğünden daha az olsa da, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’ın tanrı anlayışları arasında şüphesiz farklılıklar mevcuttur. Bununla birlikte, değişik adlar kullanmanın bu farklılıkları ifade etmenin en iyi yolu olup olmadığı kesin değildir; zira aynı zamanda Yahudilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların aynı Varlık'a tapıldıklarını ve kulluk ettiklerini de söylemek zorundayız. İnsan bir kavrama (anlayışa) değil bir Varlığa tapar ve kulluk eder.” (Watt 2012: 84, 85)

Watt’ın bu görüşünü adeta teyit ve tasdik edencesine Papa II. John Paul 1985 yılında Kazablanka'daki bir stadyumda genç Müslümanlardan oluşan geniş bir kalabalığa hitabında, Müslümanların tanrısıyla kendilerinin tanrısının aynı olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Hıristiyanları ve Müslümanları, aynı Tanrı'ya iman eden ve İbrahim'in inancında birleşen kardeşler olarak tavsif etmiştir. (Winter 2006: 35)

Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında bu türden bir benzerliği yakalamaya çabalayanlardan biri de Adam Dodds'tur. Dodds, J. E. L. Newbiggin'in *“Hıristiyanlık ve İslam'ın her ikisinin de tek bir Tanrı'ya sahip olduğu, herkesin en sonunda bu Tanrı'nın egemenliği altında toplanacağı, fakat bu toplanmanın uhrevi anlamda değil, zaman ve mekân içinde somut olarak gerçekleşeceği inancını paylaştıkları”* (Dodds 2009: 236) şeklindeki düşüncelerini aktardıktan sonra, *“Özetlemede bulunmak bazı haksızlıkları zorunlu kılarsa da Hıristiyanlık ve İslam'ın doktrinal ortaklığının bir özetine girişmek hâlâ değerlidir”* demiş ve şunları ilave etmiştir:

“Her iki din de evreni bir şarta bağlı olarak yaratan, kendi katından tarihe hükmeden, peygamber ve melek elçiler gönderen ve vahyedilmiş Kutsal Kitaplar aracılığıyla tanrısal iradeyi açığa çıkaran tek, özel, ebedi Tanrı'ya tasdik ederler. Her ikisi de bu yaratıcı Tanrı'ya itaatin tarihsel olarak yaşatılmış olduğunu ve bir gün Tanrı'nın yargı gününde insanlık tarihine tek taraflı olarak müdahale edeceğini ... beyan ederler. Hıristiyanlık ve İslam arasındaki bu teolojik süreklilik derindir, özellikle Doğu Asya'nın büyük dinleri, Yunan felsefesinin başta gelen okulları, modernite ve post modernite, kısacası hemen hemen tüm diğer dinî ve felsefi sistemler bu düzeydeki doktrinal sürekliliğe yakın hiçbir iddiada bulunamazlar.”

Dodds, yukarıdaki cümlelerini konumuz açısından önemli kabul ettiğimiz şu ifadeleriyle bitirmiştir: *“Bunu akılda tutarak Hıristiyanlık ve İslam arasında belli bir aile benzerliği anlamına gelecek şekilde “İbrahimî dinler” terimini anlamak bütünüyle makul görünüyor.”* (Dodds 2009: 236)

Görüldüğü üzere Dodds, “tanrı inancı” konusunda Hıristiyanlık ve İslâm’ın birbirine benzediği iddiasını dile getirmiş ve bu bağlamda değerlendirildiğinde “İbrahimî dinler” terimini bir tür “aile benzerliğini” çağrıştıracak şekilde anlamının makul olduğunu ifade etmiştir. Fakat

Dodds iki din arasındaki “tanrı benzerliği” iddiasıyla ilgili, aynı zamanda bizim de kafamızı kurcalayan “İslam’ın Tanrı’sı Hıristiyanlığın Tanrı’sı ile aynı mıdır?” sorusunu yöneltmiş ve ardından şunları söylemiştir:

“ ... bu soru, benim çabalayabildiğimden daha ayrıntılı bir incelemeyi hak eden başlı başına devasa bir konudur. Bundan dolayı ben kendimi bazı hazırlayıcı bilgilerle sınırlandıracağım. ... bu, "evet" ya da "hayır" şeklindeki basit cevapların yetersiz kaldığı hileli bir soru türüdür. Bu sorunun birkaç küçük soruya bölünmesi gerekmektedir. Hıristiyan’ın Tanrı hakkındaki düşüncesi Müslüman’ın Tanrı hakkındaki düşüncesiyle aynı mıdır? Hayır. Hıristiyan’ın Tanrı hakkındaki düşüncesiyle Müslüman’ın Tanrı hakkındaki düşüncesi arasında herhangi bir benzerlik var mıdır? Evet.” (Dodds 2009: 247)

Dodds’un bu ifadelerinden onun, Hıristiyanların anladığı Tanrı’nın Müslümanların anladığı Yüce Varlık’la “aynı” olduğu düşüncesine katılmadığı; fakat bu iki grubun Tanrı hakkındaki düşüncesinde “aynılık” olmasa da bir “benzerliğin” mevcut olduğu görüşüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Fenomenolojik açıdan “İbrahimî dinler” kavramsallaştırmasına temel oluşturmaya matuf görüş ve düşünceler bağlamında sunulacak son örnek Jon D. Levenson’dur. Levenson şunları söyler:

“Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam bu Tanrı’ya iman etmeye ve onun dünyaya duyurulmasına odaklandığı ölçüde bizler gerçek anlamda, karakteri ... olan, tek Tanrı’ya adanmış üç topluluğun kardeşlik derneği olan “İbrahimî dinler” hakkında konuşabiliriz. Ve o ölçüde de bu üç grup arasında ortaklığın ve akrabalığın bir kaynağı olarak İbrahim’e atıfta bulunma güçlü bir duygu oluşturur ve ‘güçlü dini taahhütler yalnızca bölünme ve nifakin kaynağı olabilir’ şeklindeki yaygın düşünceleri yenilgiye uğratmaya yardım edebilir.” (Levenson 2010: 4)

Yukarıda düşüncelerine atıfta bulunulan şahısların (H. Rousseau, F. E. Peters, W. M. Watt, Papa II. John Paul, A. Dodds, J. D. Levenson) hepsinde ortak olan nokta, üç dinin de “aynı tek Tanrı”ya imana davet ettiğine dair bir iddia ve düşünceye sahip olmalarıdır. Onların bu iddialarında; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’ın Tanrı konusunda ne dediğine dair her bir dinin kendi inanç ve düşüncesinin nazar-ı dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Oysa mezkûr dinlerin her birinin Tanrı anlayışları aslında bir diğerinden çok farklıdır. Söz gelimi Hıristiyanlıkta Tanrı, “teslis”¹ olgusu içerisinde anlaşılmalı, anlamlandırılmaya ve izah edilmeye çalışılırken İslâm’da ise “tevhid”² akidesi doğrultusunda açıklanmakta ve anlaşılmalıdır. Yahudilikteki Tanrı’nın ise evrensel olmasının yanı sıra “millî” bir Tanrı olduğu (Harman 2013: 204) ve antropomorfik bir karakter taşıdığı (Harman 2013: 204; Harman 2001: 4) ifade edilmektedir. Tanrı inancı konusunda üç din arasında benzerlik bulmaya

¹ “Teslis” kavramının anlamı, ortaya çıkışı, tarihi ve Hıristiyanlık’taki algılanışı ve yorumu konusunda bkz. Jacques Waardenburg, “Teslis”, *T.D.V.İ.A.*, İstanbul 2011, 40, 548-549; Mehmet Bayraktar, *Bir Hıristiyan Dogması Teslis*, (1. Basım), Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2007; “Teslis” olgusunun İslâm’da nasıl anlaşıldığı, yorumlandığı ve bu olguya ne tür eleştirilerde bulunduğu konusunda bkz. Salime Leyla Gürkan, “Teslis (İslâm Anlayışında)”, *T.D.V.İ.A.*, İstanbul 2011, 40, 549-552.

² “Tevhid” kavram ve olgusunun İslâm düşüncesi ve teolojisindeki anlamı, yorumu ve taşıdığı değer konusunda bkz. Mevlüt Özler, “Tevhid”, *T.D.V.İ.A.*, İstanbul 2012, 41, 18-20; Diğer din ve kültürlerde “tevhid”in algılanışı, yorumu ve kelime karşılıkları için bkz. Sarıkcıoğlu, “Tevhid (Diğer Dinlerde)”, 24.

çabalayanların, sözü edilen teolojik farklılıkları görmezden geldikleri anlaşılmaktadır. Bu yüzden üç dinin Tanrı inancının aynı ya da benzer olduğunu söyleyebilmek için Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’da kendisine inanılan Tanrı’nın yalnızca “sayısı”nı hareket noktası olarak almak, tek başına yeterli değildir. Buradan hareketle “monoteist” yani “tek tanrılı” sıfatına sahip olduğu söylenen bu dinleri “monoteizm” şemsiyesi altında toplayıp onların Tanrı inancı konusunda uzlaştıkları ve benzeştikleri sonucuna ulaşmak, ancak bu konuya sığ ve yüzeysel yaklaşıldığının, dinleri bir diğerinden özgün ve farklı kılan derin teolojik farklılıkların hiçbir şekilde hesaba katılmadığının göstergesi olabilir.³

Papa II. John Paul, Adam Dodds, ve Jon D. Levenson’un mezkûr cümlelerinden hareket edilirse dinler arasında Tanrı konusunda iddia edilen bu benzerliğin, üç dini “İbrahimî”le ilişkilendirmek ve “İbrahimî” olarak nitelendirmek için bir gerekçe temin ettiği de anlaşılmaktadır. Onları bahsi geçen ilişkilendirmeye iten sebebin, İbrahim’in Tanrı inancı olduğu açıktır. Ancak teolojik bakış, bu gerekçeyi haklı çıkarabilecek bir bakış olsa da fenomenolojik bakışın bunu reddedeceği âşikârdır. Zira fenomenoloji, her ne kadar “görünen şey”e odaklansa da görünen şey Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi’nde sadece “kabuğun dışı” değil, içini de kapsayacak, içiyle birlikte değerlendirilebilecek bir husustur ve bundan dolayı da bütüncül bir bakış açısını ve ilgili fenomen konusunda her dini kendi bağlamı içerisinde değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. O nedenle Tanrı konusundaki teolojik farklılıkları görmezden gelip sadece “tanrı sayısı” konusunda iddia edilen benzerlik ve müştereklikten yola çıkarak Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’ı “İbrahimî” olarak nitelendirmenin, fenomenolojik kıstaslar açısından sorunlu olacağı söylenebilir.

Hz. İbrahim Üzerinden Kurulmaya Çalışılan Benzerlik

“İbrahimî dinler” terimine fenomenolojik bir pencereden yaklaşıldığında benzerlik iddiasının temelini oluşturabilecek bir başka hususun da Hz. İbrahim’in kendisi; onunla ilgili olarak dile getirilen “ortak hikâye” ve “ortak ata” söylemi olduğu görülmektedir. Bu söyleme göre "İbrahimî dinler" tanımlaması, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’ın ortak mirasını vurgulayan popüler bir isimdir. (Dodds 2009: 230)

Hz. İbrahim üzerine inşa edilen “ortak hikâye”/“ortak ata” metaforlarını Batılı pek çok din bilimci ve teolog kullanmaktadır. Bunlardan Jon D. Levenson, İbrahim’in biyolojik açıdan bütün torunlarının İbrahimî toplumun üyeleri (Levenson 2010: 5) olduklarını ileri sürerken C. Catherwood, Yahudilerin, Hıristiyanların ve Müslümanların hepsinin de fiziksel bakımdan değilse de kesin surette ruhsal açıdan ortak bir atadan geldiklerini iddia ettiklerini (Catherwood 2006: 30) söyler.

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’ın aynı Baba’dan doğmuş ve İbrahim’in kucağında yetişmiş çocuklar olduğunu (Peters 2010: 19) öne süren F. E. Peters, her üç dinin de şu anlamlar

³ Mustafa Alıcı’ya göre Hıristiyanlık ve İslâm’da Tanrı, vahiy, peygamber, melek, kitap, ahiret gibi kavramlar her ne kadar aynı olsa da onlara yüklenen teolojik anlamlar çoğu kez farklıdır (bkz. Alıcı 2011: 302); Fuat Aydın’a göre de her bir dini, kendisi kılan ve diğerlerinden ayıran bir hard core (katı çekirdek) vardır ve mezkûr dinlerin dünya görüşlerini bu hard core belirler. Bu hard core, aynı gelenek içinde yer alan, aynı dinsel şemayı kullanan dinlerde bile ayırıcı bir rol oynar. Meselâ, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm semitik gelenek içinde şekillenmiş dinler olmalarına ve şematik olarak birçok ortak noktalarının (Tanrı anlayışı, peygamber, kutsal metin, ahiret, cennet-cehennem, ceza-mükâfat gibi) bulunmasına rağmen, hard core’larının farklı olmasından dolayı farklı birer dünya görüşü üretmişlerdir (bkz. Aydın 2010: 19).

dâhilinde “İbrahimî” olarak adlandırılabilceğini iddia eder: Birincisi, onların uzun süreli hafızalarının merkezinde bir İbrahim hikâyesi mevcuttur. Peters’e göre Hıristiyanların uzun süreli hafızası aslında Yahudilerinkiyle aynıdır, ki sözü edilen hafıza, biraz farklılık arz etse de Kitâb-ı Mukaddes’tir. İkincisi, mezkûr hikâyenin bir vaat, antlaşma ve sözleşmeyle ilgisi olmak zorundadır. Üçüncü ve son olarak; bu dinlerin her biri, kendisinin bu vadin yegâne faydalananı ve İbrahim’in çocukları arasındaki tek hakiki vâris olduğunu düşünür. (Peters 2003: 377)

Meseleyi Hıristiyanlar ve Müslümanlar özelinde değerlendiren Hervé Rousseau Hıristiyanların ve Müslümanların İbrahim’in neslinden geldiğini, bu ruhanî soy bağı nedeniyle aralarında köklü bir akrabalığın bulunduğunu, görüş ayrılıklarına karşın söz konusu akrabalık ilişkisinin onların birbirlerini çok daha iyi anlamalarını sağlayabildiğini ileri sürer. (Rousseau 1974: 6, 7). Yahudi teolog Alon Goshen-Gottstein’e göre bütün bu görüşlerden ortaya çıkan sonuç, gelip şurada birleşir: Her üç din de İbrahim’le ilgili ortak bir hikâyeyi paylaşmaktadır. (Goshen-Gottstein 2002:171). Goshen-Gottstein devamla şunları söyler:

“Oysa Yahudilik ve İslam gerçekten de İbrahim figürüne ilişkin ortak bir hikâyeyi paylaşmakta mıdır? Her iki din de İbrahim figürünü tanıyıp kabul etmektedir, ancak ne var ki, onların anlattığı hikâye, tamamıyla birbirinden farklıdır. Tanah anlatımındaki İbrahim, Tanrı’nın İsrailoğullarıyla yaptığı özel antlaşmanın alıcısıdır. Kur’an’da anlatılan İbrahim ise çeşitli vesilelerle Mekke’yi ziyaret etmiş ve oğlu İsmail ile birlikte Kâbe’yi kutsamıştır. Biz gerçekten de burada ortak bir hikâye bulabilir miyiz? ‘İbrahimî’ kavramının ortak bir hikâyeye göndermede bulunduğunu iddia etmek, Tanah ve Kur’an metinlerini birbirinden ayıran temel farklılıkları görmezden gelmek ve yalnızca onların benzerliklerine odaklanmak anlamına gelmektedir. Sonuçta bu durumda benzerlik ‘ortak bir ata figürünün varlığına’ indirgenebilir. Ortak bir hikâye üzerinde ısrar etmek, çeşitli türdeki kutsal metinlerimize karşı yüzeysel bir yaklaşıma bizi zorlar”. (Goshen-Gottstein 2002: 175)

Bu ifadeleriyle Goshen-Gottstein, Tanah ve Kur’an’da anlatılan İbrahim’in birbirinden farklı olduğunu, zira İbrahim’le ilgili kıssanın bu iki kutsal metinde en azından “ortak hikâye” söylemine delil oluşturamayacak derecede farklılık arz ettiğini söyler. Aaron W. Hughes’e göre de gerçekte üç geleneği de içine alan ortak bir “İbrahimî” mit, hikâyenin sonraki her tekrarının, kendisinden önceki dinin/dinlerin İbrahim hikâyesinde vurgulanan mesajı ya yanlış yorumladığını ya da bozduğunu ima etmiş olmasından dolayı hiçbir yerde yoktur. (Hughes 2012: 32)

Goshen-Gottstein ayrıca, “Üç dinin “İbrahimî” olarak tanımlanması, dinler tarihi disiplininin nitelendirici metoduna uygun bir şekilde fenomenolojik bir tanımlama mıdır?” sorusunu yönelttikten sonra şunları ilave eder:

“Ben bu sorunun cevabının olumsuz olduğuna inanıyorum. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam içerisinde pek çok ortak nokta bulunmaktadır. Bunlar vahiy, kutsal kitap, peygamberlik, mükâfat, ceza ve ahiret inancı ve daha fazlasını içerir. Üç dinin en iyi şekilde tanımlanması adına, karakteristik bir kategori olarak İbrahim’i seçmek için hiçbir sebep yoktur. Her üç din İbrahim figürünü tanıırken onların aynı zamanda çok sayıda peygamberî figürün yanısıra Musa’ya da tanımları bir hakikattir. İbrahim’in genel anlamda herkesçe tanınması, üç dine karşı nitelendirici yaklaşıma uygun olarak bakıldığında önemsizdir. Onların Musa’ya, İsa’ya ve Muhammed’e olan kendilerine mahsus hitapları, İbrahim’in şahsına olan ortak hitaplarından kendi öz kimlikleri açısından daha büyük önem taşımaktadır. Her üç dinin de

‘İbrahimi’ olarak nitelendirilmesi, sadece nitelendirici kaygılardan değil, aynı zamanda ortak İbrahim figürüne müracaat etmek suretiyle üç din arasında bir yakınlık kurmaya çabalayan teolojik ve ideolojik kaygılardan da kaynaklanmaktadır” (Goshen-Gottstein 2002: 173)

Ortak hikâye söyleminin zorunlu ve doğal bir sonucu da giriş bölümünde kısaca değinilen “ortak ata” iddiasıdır. Tarihsel bir figür olduğu konusunda hakkında bir şüphe olmayan Hz. İbrahim’den sonra ortaya çıkmış dinlerin, soy yahut inanç bakımından İbrahim’le kendilerini irtibatlı addetmeleri, acaba onları “ortak bir ata”nın şemsiyesi altında birleştirebilir mi? Kanaatimizce ortak hikâye söyleminin -yukarıda anlatılanlar ışığında- fenomenolojik bakımdan dayanaksız oluşu, bu söylem temel alınmak suretiyle oluşturulan ortak ata iddiasının da fenomenolojik açıdan temelsiz olması sonucunu doğurmaktadır.

Konu çerçevesinde dikkat edilmesi gereken en önemli husus, “İbrahimi” sıfatına müracaat edilmesinin kapsayıcı bir birlik ve aynılık uğruna dinler arasındaki farklılıkları eşitlemesi ya da düzleştirmesi (Hughes 2012: 17, 18) gibi tehlikeli birtakım neticeleri doğurma ihtimalinin bulunmasıdır. Nitekim çok sayıda din, daha sonra “İbrahimî dinler” gibi bir diğer sınıflandırma şemsiyesi altına yerleştirildiğinde farklılık ve karmaşıklığı belirlememiz imkânsız olmasa da son derece zorlaşmaktadır. (Hughes 2012: 111). Daha açık bir şekilde ifade edilirse “İbrahimi” nitelendirmesinin sürekli bir biçimde kullanımı, dinler arasındaki temel farklılıkları çarpıtmakta ve hatta ortadan kaldırmaktadır. “İbrahimi” nitelendirmesinin temel oluşturduğu bina, dinler arasında derin tartışmaların vuku bulduğu konuları bünyesinde taşımaktadır. Bu tartışmaları görmezlikten gelmek ve yalnızca muğlak benzerlikleri vurgulamak gelenekleri tahrif etmektir, böyle bir tahrif barışa yönelik bir amaca hizmet etse bile. (Goshen-Gottstein 2002: 177). A. W. Hughes da sözü edilen tehlikeli durumun farkında olarak “İbrahimî dinler” kavramsallaştırmasının efsânevi bir Ortadoğu kişiliği aracılığıyla ortak ata iddiasında bulunarak üç gelenek üzerinde yapısal bir düzeni empoze etmeye çalıştığını söylemektedir. (Hughes 2012: 115)

Hz. İbrahim üzerinden dinler arasında benzerlik iddiasında bulunanların temel dayanaklarından biri her üç dinin kutsal kitabında da İbrahim’e ve/veya İbrahimî olma mefhumuna atıfta bulunuluyor olmasıdır. Oysa İbrahim ve/ya da İbrahimî nitelendirmesi, çoklu bir inanç terimi ya da dinlerarası terim olarak Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam arasındaki benzerlikleri göstermek için bu kaynakların hiçbirinde kullanılmamış; aksine bunlara daima söz konusu dinî geleneklerden yalnızca birinin İbrahim’in doğru, gerçek ve özgün mesajı konusunda iddiada bulunma hakkı olduğunu göstermek için müracaat edilmiştir. (Hughes 2012: 41)

SONUÇ

Fenomenolojik kıstaslar açısından değerlendirildiğinde “İbrahimî dinler” kavramsallaştırması ve bu kavramsallaştırmanın akademik çerçevede kullanılması son derece problemlili görünmektedir. Söz gelimi, İbrahim’in konuşulduğu bir ortamda dinlerarası diyalogu teşvik etmek adına bunu söylemek, diyalogun amaç ve mahiyeti düşünüldüğünde kendi bağlamında tutarlı bir yol olarak görünse de akademik bir terim olarak bu tamlamayı kullanmanın kesinlikle hiçbir mantıklı (Hughes 2012: 18) ya da bilimsel tarafı bulunmamaktadır. Bu tür benzerlik ve aynılık iddialarının aslında biraz da misyonerlik faaliyetleriyle ilgili ve ilişkili olduğu neredeyse şüphe götürmez bir gerçekliktir. Şöyle ki Hristiyan misyonerler yıllardan beri özellikle İslâm ülkelerinde yayınlanmak ve dağıtılmak

üzere yazdıkları bilimsel ve popüler kitaplarda iki din arasında zorlama birtakım benzerlikler bulmaya ve kurmaya çabalamışlar, Hz. İbrahim’i de bu benzerliklerden biri olarak öne çıkarmışlardır. Hz. İbrahim’i benzerlik objesi kılmakla onlar, Müslümanların Hıristiyanlığa karşı olumlu ve ılımlı bir bakış sergilemelerini gaye edinmişler; bu dine karşı Müslümanlarda bir ünsiyet oluşmasını sağlamak isteyerek de misyonerlik ve dinlerarası diyalog faaliyetlerini daha kolay ve sorunsuz bir şekilde yürütmeyi hedeflemişlerdir.

KAYNAKLAR

- Alıcı, Mustafa. 2011. Müslüman-Hıristiyan Diyalogu Tarihçesi, Çeşitleri, Hedefleri, Problemleri, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Aydın, Fuat. (2010) Yahudilik, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Bayrakdar, Mehmet. (2007). Bir Hıristiyan Dogması Teslis, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Catherwood, Christopher. (2006). A Brief History of The Middle East From Abraham to Arafat, Carroll & Graf Publishers, New York.
- Dodds, Adam. (2009). “The Abrahamic Faiths? Continuity and Discontinuity in Christian and Islamic Doctrine”, EQ, 81(3), 230–253.
- Goshen-Gottstein, Alon. (2002). “Abraham and ‘Abrahamic Religions’ in Contemporary Interreligious Discourse”, Studies in Interreligious Dialogue, 165-183.
- Gürkan, Salime Leyla. (2011). “Teslis (İslâm Anlayışında)”, TDVİA, Cilt: 40, 549-552.
- Harman, Ömer Faruk. (2001). “İslam (Vahiy Geleneği İçinde İslam)”, TDVİA, Cilt: 23, 2-5.
- Harman, Ömer Faruk. (2013). “Yahudilik (İnanç Esasları)”, TDVİA, Cilt: 43, 201-207.
- Hughes, Aaron W. (2012). Abrahamic Religions On The Uses and Abuses Of History, Oxford University Press, New York.
- Levenson, Jon D. (2010). “The Idea of Abrahamic Religions: A Qualified Dissent”, Jewish Reviews of Books, <http://jewishreviewofbooks.com/articles/244/the-idea-of-abrahamic-religions-a-qualified-dissent/>, (Erişim Tarihi: 07 Nisan, 2016), 1-6.
- Özler, Mevlüt. (2012). “Tevhid”, TDVİA, Cilt: 41, 18-20.
- Peters, F. E. (2003). The Monotheists Jews, Christians, and Muslims in Conflict and Competition, The Words and Will of God, Princeton University Press, New Jersey.
- Peters, F. E. (2003). The Monotheists Jews, Christians, And Muslims in Conflict And Competition, The Peoples of God, Princeton University Press, New Jersey.
- Peters, F. E. (2010). İbrahim'in Çocukları Musevilik, Hıristiyanlık, İslamiyet, Çev. Nurşan Üstüntaş, Neden Kitap, İstanbul.
- Rousseau, Hervé. (1974). Dinler Tarihi, Çev. Sinan Kocapınar, Gelişim Yayınları, (Basım Yeri Yok).
- Sarıkcıoğlu, Ekrem. (2012). “Tevhid (Diğer Dinlerde)”, TDVİA, Cilt: 41, 22-24.
- Waardenburg, Jacques. (2011). “Teslis”, TDVİA, Cilt: 40, 548-549.

“İbrahimî Dinler” Kavramsallaştırmasının Meşruiyetine Dair İleri Sürülen Fenomenolojik Temellerin Değerlendirilmesi

- Watt, William Montgomery. (2012). *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, Çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Winter, Tim. (2006). “Abraham From a Muslim Perspective”, Ed. Norman Solomon, Richard Harries and Tim Winter, *Abraham's Children Jews, Christians and Muslims in Conversation*, ss. 28-35, T&t Clark, New York.